

ทำไมข้าพเจ้าจึงรักมหาจุฬาฯ มาก

ศ.พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ

ราชบัณฑิต

ข้าพเจ้าเป็นนิสิตมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งได้เปิดการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๐ โดยรับพระภิกษุสามเณรที่เป็นเปรียญ เข้าเป็นนิสิตเป็นรุ่นแรก โดยสมัยนั้นได้แบ่งชั้นเรียนเป็น ๓ ห้อง โดยถือเอาความรู้ทางโลกเป็นหลัก คือ ถ้าใครมีพื้นความรู้ทางโลกถึง ม.๖ ให้อยู่ในชั้นสูง ถ้ามีพื้นความรู้ทางโลกแค่ ม.๓ ให้อยู่ในชั้นกลาง ถ้ามีพื้นความรู้ทางโลกเพียง ป.๔ ให้อยู่ในชั้นต้น ข้าพเจ้ามีพื้นความรู้ทางโลกโดยจบ ม.๓ แล้ว จึงอยู่ในชั้นกลาง ส่วนผู้ที่อยู่ชั้นสูงในขณะนั้นมีเฉพาะพระภิกษุเพียง ๑๐ รูป เท่านั้น แต่ต่อมานิสิตชั้นสูงก็หายไปทีละรูปสองรูป เพราะไม่รู้จะเรียนไปทำไม ทั้งนี้เพราะสมัยนั้นยังไม่มีพระราชบัญญัติรับรองความเป็นมหาวิทยาลัย คนจำนวนมากมักจะบอกว่าเป็น “มหาวิทยาลัยเถื่อน” แต่ข้าพเจ้าเฉย ๆ เพราะมีความภาคภูมิใจว่า “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” เป็นมหาวิทยาลัยที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาขึ้น โดยเปลี่ยนชื่อจาก “มหาธาตุวิทยาลัย” เป็น “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” โดยเอาพระนามของพระองค์เป็นเดิมพัน ทั้งนี้ เพื่อให้มหาวิทยาลัยแห่งนี้เป็นที่ศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาการชั้นสูง เพื่อจะได้เป็นกำลังของประเทศชาติและพระศาสนาต่อไป

ในสมัยนั้น “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ยังไม่มีสถานที่เรียนเป็นของตนเอง แต่เพราะองค์ “ปฐมสมฆานายก” ของมหาวิทยาลัย คือ พระเดชพระคุณพระพิมลธรรม (ช้อย ฐานทตตเถร) เป็นเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุฯ ท่านจึงมอบ ตึกโรงเรียนมหาธาตุวิทยาลัย ซึ่งเป็นตึกสองชั้นให้เป็นที่ศึกษาของมหาวิทยาลัย โดยให้นักเรียนของมหาธาตุวิทยาลัยไปเรียนตามหอฉันคณะต่างๆ ในวัดมหาธาตุฯ แทน จึงสมควรที่ศิษย์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจักได้รำลึกถึงพระคุณของวัดมหาธาตุฯ ให้มากเป็นพิเศษ ที่ได้เสียสละอาคารเรียนให้มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การศึกษาในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสมัยแรก ๆ นั้น ได้ครูบาอาจารย์ที่เชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่าง ๆ มากมาย เช่น พระยาวรวิทย์พิศาล พระพิเทศพจนวิสุทธิ์ อาจารย์ ม.ล.จिरายุ นพวงศ์ อาจารย์ภิญโญ สาคร จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาจารย์เทือก กุสุมา จากวิทยาลัยครูประสานมิตร (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ในปัจจุบัน) มาสอนภาษาอังกฤษ อาจารย์แปลก สนธิรักษ์ และอาจารย์ สวัสดิ์ พินิจจันทร์ สอนภาษาไทย อาจารย์ขุนวิทย์วาทคดี และ ร.อ.พงษ์นารถ สวัสดิ์-ชูโต สอนวิชา

ภูมิศาสตร์ อาจารย์ประยูร ศรีयरรงค์ สอนวิชาประวัติศาสตร์ อาจารย์ขุนจันทน์พิทยประสาท และ อาจารย์เอนก บุญภักดี สอนวิชาวิทยาศาสตร์ ฯลฯ ในชั้นกลางที่ข้าพเจ้าสังกัดอยู่นั้น มีนิสิตประมาณ ๑๐ รูปเศษ เราได้ตั้งอกตั้งใจเรียนกันเป็นพิเศษ ข้าพเจ้าจดคำสอนของอาจารย์แต่ละท่านลงในสมุด ได้อย่างรวดเร็วกว่านิสิตรูปอื่น ๆ ทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้าเป็นนิสิตที่อายุน้อยที่สุดในชั้น แต่เป็นเปรียญที่สูงสุดในชั้น คือ ตอนนั้นเป็น เปรียญ ๖ ประโยคแล้ว

เมื่อได้ศึกษาเล่าเรียนครบ ๑ ปีแล้ว ทางวิทยาลัยก็เปิดโอกาสให้เรียนในระดับเตรียมอุดมศึกษา ปีที่ ๑ เรียนอยู่ชั้นเตรียมอุดมอยู่ ๒ ปี ก็ได้เรียนในระดับมหาวิทยาลัย คือ **คณะพุทธศาสตร์** ซึ่งเป็น คณะแรกของมหาวิทยาลัย ในฐานะที่ข้าพเจ้าเป็นนิสิตที่อายุน้อยที่สุดในชั้น แต่เป็นเปรียญสูงสุดชั้น ที่ประชุมนิสิตจึงเลือกให้ข้าพเจ้าเป็นหัวหน้าชั้น และเป็นประธานของนิสิตเป็นโอกาสต่อมา

ใน พ.ศ. ๒๔๙๕ เมื่อเราได้ศึกษาเล่าเรียนมาครบ ๕ ปีแล้ว ก็ได้ปรึกษากันว่า การที่เราได้มีโอกาส ศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยนั้น ก็เพราะบารมีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระเดช พระคุณพระพิมลธรรม องค์สภานายกของมหาวิทยาลัย จึงเห็นสมควรที่เราควรจัดงานบำเพ็ญกุศล ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ผู้ทรงสถาปนามหาวิทยาลัย และพระเดช พระคุณพระพิมลธรรม (ฐานทัตตเถระ) องค์ปฐมสภานายก เพื่อแสดงออกถึง “กตัญญูทเวทิตาธรรม” ของพวกเรา ที่ประชุมนิสิตนักเรียนและครูบาอาจารย์จึงมีมติให้ข้าพเจ้าเป็นตัวแทนไปขออนุญาต จากพระเดชพระคุณพระพิมลธรรม (อาสภเถระ) องค์หุติยสภานายก เพื่อขออนุญาตจัดงานบำเพ็ญกุศล ในครั้งนี้

เมื่อข้าพเจ้าไปกราบเรียนองค์สภานายกถึงเรื่องการจัดงานบำเพ็ญกุศลในครั้งนี้ ท่านก็ถามว่า พวกเธอจะจัดไปทำไม ในเมื่อพวกเธอยังเด็ก ๆ อยู่ ไม่มีรายได้อะไร ข้าพเจ้าได้กราบเรียนว่าเป็นความ ประสงค์ของพวกเราเหล่านิสิตและนักเรียนทั้งหลาย เพื่อแสดงออกซึ่ง “กตัญญูทเวทิตาธรรม” ต่อ พระผู้ทรงสถาปนามหาวิทยาลัย และองค์ปฐมสภานายก เมื่อข้าพเจ้าอ้าง “กตัญญูทเวทิตาธรรม” ขึ้นมา ทำให้องค์สภานายกถึงกับอึ้ง เพราะถ้าไม่อนุญาตก็แสดงว่าไม่ต้องการให้พวกเรามี “กตัญญู- ทเวทิตาธรรม” นั่นเอง แล้วองค์สภานายกก็ได้สอบถามข้าพเจ้าว่า พวกเธอจะอย่างไร เอาเงิน มาจากไหน ข้าพเจ้าก็กราบเรียนว่าพวกเราได้ประชุมปรึกษากับครูอาจารย์แล้ว มีความเห็นว่าเราจะช่วย กันออกปัจจัยตามมีตามเกิดได้ ซึ่งคงจะพอกับการจัดงานบำเพ็ญกุศลในครั้งนี้ แล้วองค์สภานายกก็ได้ ถามอีกว่านอกจากบำเพ็ญกุศลแล้ว พวกเธอจะทำอะไรอีก ข้าพเจ้าก็ได้กราบเรียนว่า เราจะพิมพ์หนังสือ “อนุสรณ์ครบรอบ ๕ ปี” แห่งการศึกษาของมหาวิทยาลัย องค์สภานายกก็ถามด้วยความเป็นห่วงว่า แล้วเธอจะเอาเงินที่ไหนมาเป็นค่าพิมพ์ และในการพิมพ์หนังสืออนุสรณ์นี้ จะเอาบทความจากที่ไหน และจะอย่างไร ข้าพเจ้าก็ได้เรียนให้องค์สภานายกทราบว่า พวกเราได้ปรึกษากับท่านอาจารย์เสฐียร

พันธรั้งซี แล้ว ท่านบอกว่ามีเพื่อนเป็นเจ้าของโรงพิมพ์คณะช่าง อยู่ข้างวัดสุทัศน์ เราจะพิมพ์โดยใช้เครดิตของอาจารย์ จึงยังไม่ต้องชำระค่าพิมพ์ ส่วนบทความนั้นก็ขอจากบรรดาพระเถรานุเถระของมหาวิทยาลัย และครูอาจารย์ต่าง ๆ นอกจากนี้ก็จะขอคำขวัญจากพระเถรานุเถระและบุคคลสำคัญในวงการบ้านเมือง เช่น นายกรัฐมนตรี เป็นต้น และเมื่อพิมพ์แล้วก็ส่งไปถวายบรรดาเจ้าอาวาสเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ ฝ่ายมหานิกายทั่วประเทศ พร้อมทั้งขอความอุปถัมภ์ไปด้วย ในการจัดงานบำเพ็ญกุศลครั้งนี้ ก็จะได้อาราธนากรรมการสภามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเจ้าอาวาสวัดต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ และธนบุรีมาร่วมในงานอันเป็นมงคลครั้งนี้ด้วย

เมื่อองค์สภานายกไม่ขัดข้องและอนุญาตให้พวกเราจัดงานบำเพ็ญกุศลครั้งนี้แล้ว ข้าพเจ้าก็ได้กลับมาแจ้งให้คณะครูอาจารย์และนิสิตนักเรียนได้ทราบโดยทั่วกันและเริ่มดำเนินการทันที โดยเฉพาะการพิมพ์หนังสืออนุสรณ์ซึ่งข้าพเจ้าเป็นประธานนั้น ก็ได้ **พระมหาเจริญ จิตวฑฺฒโน** นิสิตชั้นปีที่ ๑ เป็นรองประธาน ในการพิมพ์จดหมายเชิญต่าง ๆ ก็ไปทำกันที่กุฏิพระมหาเจริญ ซึ่งอยู่ที่คณะ ๔ วัดมหาธาตุฯ ในฐานะที่ท่านเป็นเลขานุการ เจ้าคณะภาค ๘ ซึ่งขณะนั้นได้แก่ท่านเจ้าคุณพระทักษิณวรนายก องค์อธิการบดีมหาจุฬาฯ นั่นเอง และได้รับการช่วยเหลือในการพิมพ์หนังสือเชิญต่าง ๆ จากเลขานุการแม่กองธรรมสนามหลวง ซึ่งอยู่ที่วัดมหาธาตุฯ โดยเฉพาะท่านมหาตันต์ และพระมหาประพันธ์ ภัททสารี นิสิตรุ่นน้องเป็นกำลังสำคัญในงานนี้

ข้าพเจ้าขอย้อนไปถึงสมัยที่กำลังเรียนในชั้นเตรียมอุดมศึกษาปีที่ ๒ องค์สภานายกได้ปรารถนาสภาพการศึกษาตามหลักสูตรราชวิทยาลัย วัดบวรนิเวศฯ ของฝ่ายธรรมยุต ซึ่งเปิดเรียนก่อนมหาจุฬาฯ ๑ ปีนั้น เขาจัดการศึกษาถึงระดับอุดมศึกษาแล้ว เราล่าหลังเขา ๑ ปี เพราะฉะนั้น จะได้มีการสอบคัดเลือกนิสิตที่เรียนชั้นเตรียมอุดมศึกษาปีที่ ๒ ขึ้นไปเรียนในระดับอุดมศึกษาบ้าง แต่มีข้อแม้ว่าต้องสอบได้เกิน ๖๐% ทุกวิชา ซึ่งผลการสอบปรากฏว่า ข้าพเจ้าสอบผ่านทุกวิชาได้เพียงคนเดียว นอกนั้นส่วนมากตกวิชาคำนวณกับวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นวิชาที่ข้าพเจ้าถนัดที่สุด เพราะตั้งแต่สมัยเรียนมัธยมศึกษาปีที่ ๑-๓ นั้น ข้าพเจ้าสอบวิชาคำนวณได้คะแนนเต็มเสมอ จนกระทั่งครูให้ช่วยตรวจวิชาคำนวณของเพื่อน ๆ แทนครูด้วย สำหรับข้าพเจ้าจึงไม่มีปัญหาใด ๆ โดยเฉพาะวิชาคำนวณ เราได้อาจารย์คำนวณจาก ร.ร.สวนกุหลาบวิทยาลัย คือ **อาจารย์ชวน อังศุLOYิน** มาสอน ท่านสอนคล่องและเร็วมากจนนิสิตส่วนมากตามไม่ทัน

เมื่อข้าพเจ้าสอบผ่านเกิน ๖๐% ทุกวิชา พระเดชพระคุณองค์สภานายกจึงได้เปิด “**ชั้นบาลีอุดมศึกษาปีที่ ๑**” ให้ข้าพเจ้าได้เรียนเพียงผู้เดียวตามที่ท่านได้ประกาศไว้ มีอาจารย์ใหม่ ๆ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และโรงเรียนนายร้อย จปร. หลายท่านมาสอนตามคำเชิญของอาจารย์เกษมบุญศรี ซึ่งเวลานั้นเป็นอาจารย์พิเศษที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เช่น **ม.ร.ว.สุมนชาติ**

สวัสดิกุล มาสอนวิชาประวัติศาสตร์ **ม.ล.จิรายุ นพวงศ์** สอนภาษาอังกฤษ **พ.ต.สุจิต ศึกษมัตติ** จากโรงเรียนนายร้อย จปร. สอนวิชาประวัติศาสตร์ **อาจารย์เทือก กุสุมา** จากวิทยาลัยครูประสานมิตร (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ในปัจจุบัน) สอนภาษาอังกฤษ **ร.อ.พงษ์นารถ สวัสดิ์ชูโต** สอนวิชา ภูมิศาสตร์ ฯลฯ

โดยเหตุที่ข้าพเจ้าเรียนในระดับอุดมศึกษาเพียงคนเดียว รู้สึกเหงาและนึกถึงเงินอุปถัมภ์จาก กรรมการศาสนาปีละ ๘๐,๐๐๐ บาท แล้ว รู้สึกสงสารมหาจุฬาฯ เพราะปกติใช้เพียง ๒ เดือน ก็หมดแล้วยังมาเปิดระดับอุดมศึกษาอีก ซึ่งต้องใช้เงินมากขึ้น และค่าสอนของอาจารย์ก็ต้องสูงกว่าระดับ เตรียมอุดมศึกษา ข้าพเจ้าคิดว่า ข้าพเจ้าอาจเป็นคนสำคัญยิ่งกว่าครูบาอาจารย์เสียอีก เพราะถ้าข้าพเจ้าไม่ไปเรียนเสียคนเดียว อาจารย์แม้จะมาครบทุกวิชา ก็ไม่รู้ว่าจะสอนใคร หากอาจารย์ขาดไปท่านหนึ่ง ถ้าข้าพเจ้าไปเรียน ก็จะมีทั้งผู้สอนและผู้เรียน ข้าพเจ้าคนเดียวคงต้องใช้เงินอุปถัมภ์จากกรรมการศาสนา คงตกประมาณ ๔๐,๐๐๐ บาท คือครึ่งหนึ่งของเงินอุปถัมภ์ ข้าพเจ้าสงสารมหาจุฬาฯ มาก จึงได้ไปกราบเรียนองค์นายก คือ ท่านเจ้าคุณพระพิมธรรม (อาจ อาสภเถระ) ว่า ข้าพเจ้าขออนุญาตกลับไปเรียนชั้นเตรียมอุดมศึกษา ชั้นปีที่ ๒ เหมือนเดิม ท่านก็อนุญาตและท่านได้ประกาศในมหาจุฬาฯ ให้ข้าพเจ้ากลับไปเรียนชั้นบาลีเตรียมอุดมศึกษาปีที่ ๒ เดิมได้ ตามปกติมีแต่เขาอยากพาสชั้นกัน **คงมีแต่ข้าพเจ้าคนเดียวเท่านั้นที่ขอลดชั้นเรียน**

ข้าพเจ้าขอย้อนกลับมาถึงเรื่องการจัดงานอนุสรณ์ครบรอบ ๕ ปี แห่งการศึกษาในมหาจุฬาฯ ต่อไปว่า การจัดงานเราจัดที่ตำหนักสมเด็จพระสังฆราช วัดมหาธาตุฯ โดยอัญเชิญพระบรมรูปรัชกาลที่ ๕ และที่บรรจ้อัฐิองค์ปฐมสภานายกมาประดิษฐาน ทั้งโต๊ะหมู่บูชา ในวันนั้นปรากฏว่าบรรดาพระเถรานุเถระซึ่งเป็นกรรมการสภามหาจุฬาฯ ได้มาโดยพร้อมเพรียงกัน ซึ่งพวกเราไม่คาดคิดมาก่อนเลย ส่วนค่าพิมพ์หนังสืออนุสรณ์นั้น เราได้มอบเงินที่เหลือจากการจัดงานไปให้โรงพิมพ์ส่วนหนึ่ง ส่วนที่เหลือเราบอกว่าจะรวบรวมส่งไปให้ภายหลัง แล้วเราก็ได้ทำหนังสือหนังสือขออุปถัมภ์ไปยังเจ้าอาวาสวัดต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ และธนบุรี และบรรดาพระเถรานุเถระผู้เป็นกรรมการสภามหาจุฬาฯ ทุกรูป ซึ่งก็ได้มาบ้าง ขึ้นต่อไปก็ส่งหนังสืออนุสรณ์ไปถวายบรรดาเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอทั่วประเทศ โดยขอความอุปถัมภ์ไปด้วย ซึ่งปรากฏว่ามีเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอหลายรูปได้เมตตาส่งเงินอุปถัมภ์มาให้พวกเรา และที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือ เราส่งหนังสืออนุสรณ์ไปถวายพระมหาเถระ ซึ่งเป็นองค์อุปถัมภ์กิตติมศักดิ์ของเรา เช่น **สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตติโสภณมหาเถระ) ป.๕.๙ วัดเบญจมบพิตร** (ซึ่งต่อมาได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช) **สมเด็จพระพุทธาจารย์ (นวม พุทฺธสมมหาเถระ) วัดอนงคาราม พระธรรมวโรดม (อยู่ ญาณททยมหาเถระ) ป.๕.๙ วัดสระเกศ** (ซึ่งต่อมาได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช) และผู้หลักผู้ใหญ่ในวงการเมือง เช่น **จอมพล ป.**

พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี **ท่านผู้หญิงละเอียด** **พิบูลสงคราม** **จอมพลผิน ชุณหวัน** **พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์** อธิบดีกรมตำรวจ **หลวงยุทธศาสตร์โกศล** รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม เพื่ออย่างน้อยท่านจะได้ทราบประวัติและกิจกรรมของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยบ้าง

เมื่อพวกเราประสบความสำเร็จในการจัดงานอนุสรณ์มหาจุฬาฯ ครั้งแรกแล้ว ทำให้พวกเรามีกำลังใจมากขึ้น ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๙๖ พระเดชพระคุณพระพิมลธรรม (อาจ อาสภมหาเถระ) ได้เป็น **ประธานพระสังคีติกาจารย์** ไปร่วมงานฉัตรสังคายนาที่ประเทศพม่า (ปัจจุบันคือ ประเทศเมียนมา) ท่านเป็นหัวมมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมาก จึงได้แต่งตั้ง **“คณะผู้บริหาร”** ขึ้นมาคณะหนึ่ง โดยมี **พระมหาโชดก ญาณสิทธิ** ป.ธ.๙ (ภายหลังเป็น พระธรรมธีรราชฆาตมุนี) เป็นประธานคณะกรรมการ

ข้าพเจ้าได้ทราบว่าในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เขามีคณะกรรมการนิสิต/นักศึกษากันทั้งนั้น เพื่อทำหน้าที่ประสานงานระหว่างคณะผู้บริหารของมหาวิทยาลัยกับบรรดานิสิตนักศึกษา ข้าพเจ้าจึงได้ปรึกษากับอาจารย์บางท่านที่เราเคารพนับถือมากเป็นพิเศษ เช่น อาจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร อาจารย์ขุนวิทยายุทธ อาจารย์เสฐียร พันธรังษี อาจารย์ ภิญโญ สารธ ฯลฯ ท่านก็เห็นพ้องด้วย ข้าพเจ้าจึงไปเรียนท่านมหาโชดกซึ่งเคยเรียนบาลีประโยค ป.ธ.๙ มาด้วยกัน ขอให้ท่านเรียกประชุมคณะผู้บริหารและคณาจารย์ทุกชั้นทุกแผนกเกี่ยวกับเรื่องนี้ ข้าพเจ้าเองก็ไม่มีความรู้เกี่ยวกับตำแหน่งต่าง ๆ ในคณะกรรมการนิสิตมากนัก เมื่อท่านมหาโชดกให้ข้าพเจ้าชี้แจงเรื่องหน้าที่ของกรรมการต่าง ๆ ข้าพเจ้าพอรู้บ้างแต่ไม่มากนัก แต่อาศัยวิธีพูดแบบ **“ดำนน้ำ”** ชี้แจงเพื่อให้เอาตัวรอดได้ แล้วท่านประธานคณะบริหารก็ได้ถามและขอความเห็นจากบรรดาอาจารย์ทั้งหลาย ซึ่งอาจารย์ทุกคนข้าพเจ้าได้หาเสียงไว้บ้างแล้ว จึงต่างก็มีความเห็นชอบเป็นเอกฉันท์ ในที่สุดคณะผู้บริหารมหาจุฬาฯ ก็ตกลงอนุญาตให้มี **“คณะกรรมการนิสิต”** ได้ แล้วบรรดานิสิตชั้นปีที่ ๑-๒ ก็ได้ประชุมร่วมกันเพื่อเลือก **“ประธานคณะกรรมการนิสิต”** ทั้ง ๆ ที่ข้าพเจ้าเป็นนิสิตที่อายุพรรษาน้อยที่สุด แต่แล้วก็ได้รับเลือกเป็น **“ประธานคณะกรรมการนิสิต”** เป็นคนแรก ทั้งนี้ คงเป็นเพราะบรรดานิสิตทั้งหลายเห็นว่าข้าพเจ้าสามารถจัดงานอนุสรณ์ครบรอบ ๕ ปี ได้สำเร็จจุล่งไปด้วยดี และคงเห็นว่าข้าพเจ้ากล้าที่จะชี้แจงและโต้ตอบกับพระเถระผู้ใหญ่ได้ ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดก็ตาม

ใน พ.ศ. ๒๔๙๖ ข้าพเจ้าก็ดำเนินการจัด **“งานอนุสรณ์ครบรอบปีที่ ๖”** อีกครั้งหนึ่งให้ยิ่งใหญ่กว่าครั้งที่แล้ว โดยครั้งนี้เราตั้งเต็นท์ที่ลานอโศก โดยอัญเชิญพระบรมสาทิสลักษณ์และโกศบรรพตจตุรองค์ปฐมสมณายก มาตั้งประดิษฐาน พร้อมโต๊ะหมู่บูชา และให้พระเถระานุเถระสวดพระพุทธรูปที่เต็นท์ มินินิสิตนักเรียนและสาธุชนพุทธบริษัทหนึ่งในอีกเต็นท์หนึ่ง และปรากฏว่าปีนี้เราได้รับเงินอุดหนุนจากบรรดาเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอมากขึ้น ทำให้เรามีเงินชำระค่าพิมพ์หนังสืออนุสรณ์ปีที่แล้ว

ได้ทั้งหมด แต่เราก็ต้องเป็นหนี้โรงพิมพ์ใหม่ต่อไป โดยเราถือคติตามประกาศ “รัฐนิยม” ของรัฐบาล ข้อหนึ่งที่ว่า “ไทยเป็นชาติที่ส่งเสริมรถไถให้ลูกหลาน” มรดกที่คณะกรรมการนิสิตรุ่นแรกสะสมไว้ให้ คณะกรรมการรุ่นที่ ๒ คือ “หนี้สิน” และรุ่นที่ ๒ ก็สะสมหนี้สินไว้ให้รุ่นที่ ๓ ต่อไป

ในปลายปี พ.ศ. ๒๔๙๖ นี้ ข้าพเจ้าก็สอบบาลีประโยค ป.ธ. ๙ ได้ และสอบประกาศนียบัตรครูพิเศษมัธยม (พ.ม.) ได้ และสอบพุทธศาสตร์ปีที่ ๒ ได้ที่ ๑ ส่วนผู้ที่สอบได้ที่ ๒ มี ๒ รูป คือ พระมหามนัส จิตตทโม (พวงลำเจียก) กับ พระมหาชูศักดิ์ อดตกุลโส (ทิพย์เกษร)

บรรดาอาจารย์ที่มหาจุฬาฯ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาจารย์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เห็นว่าข้าพเจ้าสอบ ป.ธ.๙ และ พ.ม. ได้แล้ว ได้แนะนำว่าควรไปสอบเข้าคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถ้าสอบเข้าได้ เรียนเพียง ๒ ปี ก็จะได้ อ.บ. “อักษรศาสตรบัณฑิต” วิชาที่ต้องสอบเข้ามีเพียง ๓ วิชาเท่านั้น คือ ภาษาบาลี ประวัติศาสตร์ และคำนวณ ท่านอาจารย์เกษม บุญศรี ก็สนับสนุนและออกตัวสมัครให้ สำหรับวิชาที่จะสอบเข้า ๒ วิชาแรกคือ ภาษาบาลี และประวัติศาสตร์ไม่มีปัญหาอะไร เพราะภาษาบาลีข้าพเจ้าก็สอบได้ ป.ธ.๙ แล้ว ส่วนประวัติศาสตร์นั้น อาจารย์ที่สอนก็สอนที่จุฬาฯ และหนังสือประวัติศาสตร์ที่หอสมุดแห่งชาติ ข้าพเจ้าก็อ่านหมดแล้ว จะมีปัญหาที่แค่วิชาคำนวณเท่านั้น เพราะเขาสอนวิชาคำนวณถึงระดับอักษรศาสตร์ปีที่ ๒ ซึ่งมีวิชา แคลคูลัส ไฮเออร์แอลยิบรา และโคติเนนตียอเมตรี แม้สมัยเป็นเด็กนักเรียนข้าพเจ้าจะเก่งวิชาคำนวณ เพราะสอบได้คะแนนเต็มทุกครั้ง แต่ที่จะสอบเข้าอักษรศาสตร์ ข้าพเจ้าไม่เคยเรียนทั้งนั้น ท่านอาจารย์เกษม บุญศรี บอกว่า ครูโรงเรียนศรีอยุธยา เขาก็จะสอบเข้าเช่นกัน โดยเขาได้จ้างอาจารย์จากจุฬาฯ และนักเรียนโรงเรียนนายเรือมาสอน กวดวิชาคำนวณให้ ท่านจึงฝากข้าพเจ้าเข้าไปเรียนด้วย ข้าพเจ้าต้องกลับไปทบทวนวิชาเรขาคณิต ตั้งแต่ทฤษฎีบทที่ ๑ จนจบ แล้วก็ไปร่วมเรียนกวดวิชาที่โรงเรียนศรีอยุธยา วันแรกเรียนไม่รู้เรื่องเลย จำได้แต่ว่ามี dx/dy อยู่ด้วย ข้าพเจ้าขอยืมสมุดครูที่เรียน มีครูจงกล ครูวัฒนา และครูลาวัณย์ ข้าพเจ้าติดตามการสอนการเรียนอย่างใกล้ชิด พอสัก ๓ เดือน ข้าพเจ้าก็กวดทัน และได้ขอยืมสมุดแบบฝึกหัดของครูทั้ง ๓ ท่านนั้นมาดู เมื่อข้าพเจ้าตรวจแบบฝึกหัดของครูทั้ง ๓ ท่านแล้ว ก็ได้บันทึกต่อไว้ว่า ตรงนั้นไม่ถูก พวกครูถึงกับออกปากว่า ถ้าอย่างนี้ข้าพเจ้าสอบเข้าอักษรศาสตร์ต้องได้แน่ ๆ พออีกสัก ๑๕ วัน จะถึงวันสอบเข้าคณะอักษรศาสตร์ ทางจุฬาฯ ได้ส่งใบสมัครและค่าสมัครคืน โดยบอกว่า “สอบไม่ได้” เพราะเป็นพระ ถ้าจะสอบเข้าก็ต้องสึกเสียก่อน ก็ในระเบียบก็ไม่ได้บอกว่าพระสอบไม่ได้ ก็เมื่อข้าพเจ้าสอบได้ พ.ม. แล้ว ก็ต้องมีสิทธิสอบ ข้าพเจ้ายังจำได้ว่ามีอาจารย์วิจิตรศักดิ์ ที่คณะอักษรศาสตร์บอกให้ข้าพเจ้าเดินเรื่องถึงอธิการบดี ซึ่งขณะนั้นได้แก่ “นายพลอากาศโท มุณี มหาสันทนะ เวชยันตรังสฤษฏ์” ข้าพเจ้าก็บอกว่า ถ้าข้าพเจ้ามีวเดินเรื่องอยู่ ข้าพเจ้าก็จะพลาดในการสอบที่มหาจุฬาฯ อาจารย์วิจิตรศักดิ์ได้บอกข้าพเจ้าว่า ถ้าอย่างนั้น ปีหน้าเดินเรื่องตั้งแต่ต้นปีเลย ข้าพเจ้าได้ตอบเล่น ๆ ว่า

“ข้าพเจ้าจะไม่ไปเป็นนิสิตจุฬาฯ แล้ว ถ้าจะมา ข้าพเจ้าจะมาสอน” ปรากฏว่าข้าพเจ้าได้เลื่องลือซึ่งแซ่ ว่าข้าพเจ้าจะไปสอนที่จุฬาฯ บรรดาเพื่อนนิสิตที่มหาจุฬาฯ คิดว่าข้าพเจ้าสึกไปเข้าจุฬาฯ เพราะ ก.พ. รับรองแล้ว แต่ถ้าอยู่ที่มหาจุฬาฯ ต่อไป แม้จะได้เป็นพุทธศาสตรบัณฑิต ใครจะรับรอง ก.พ. ไม่รับรองแน่ นิสิตที่มหาจุฬาฯ บางรูปก็บอกว่า ถ้าข้าพเจ้าสึก เขาก็จะสึกหรือลาออก เพราะไม่รู้ว่า จะเรียนไปทำไม ในที่สุดข้าพเจ้าก็ตัดสินใจว่า “ไม่สึก” จะต้องเรียนให้จบเป็น “พุทธศาสตรบัณฑิต” ให้ได้

ในปีนี้เอง ที่พระเดชพระคุณองค์สภานายกมหาจุฬาฯ จะส่งข้าพเจ้าไปเรียนต่อที่ลังกาหรือ อินเดีย แห่งใดแห่งหนึ่ง ในฐานะที่ข้าพเจ้าสอบได้ที่ ๑ เมื่อปีที่แล้ว แต่ต่อมาท่านก็บอกกับข้าพเจ้าว่า “ถ้าฉันส่งเธอก็คนเดียว ทางวัดมหาธาตุฯ คงว่าฉัน เพราะฉะนั้น จะเอาพระมหามานัสไปอีกรูปหนึ่ง เพราะพระมหามานัสสอบได้ที่ ๒” ข้าพเจ้าก็ไม่ได้ว่าอะไร ได้แต่รับทราบไว้เท่านั้น

อย่างไรก็ดี ก่อนจะถึงวันเดินทางไปศึกษาต่อในอินเดียหรือลังกานั้น จำเป็นจะต้องทำ Passport หรือ “หนังสือเดินทาง” ก่อน ข้าพเจ้ายังจำได้ว่า ท่านมหามานัสได้ไปพบข้าพเจ้าที่วัดสระเกษ เพื่อขอ สำเนาทะเบียนบ้านไปประกอบในการทำหนังสือเดินทางไปต่างประเทศ ข้าพเจ้าก็ตัดสินใจไม่ไปอินเดีย หรือลังกาแล้ว และขอให้ท่านมหามานัสได้กราบเรียนในห้วงค์สภานายกทราบด้วย ในที่สุดข้าพเจ้าก็อยู่ ศึกษาต่อที่มหาจุฬาฯ จนกระทั่งเป็น “พุทธศาสตรบัณฑิต” รุ่นแรกซึ่งมีเพียง ๖ รูป คือ พระสนั่น กมโล พระมหาแสง ธมมรสี พระมหาสุวิมล สุมนโน พระมหาเสรี สุขกธมโม พระมหาบุญมา มหาวิโร และข้าพเจ้า

ในขณะที่กำลังเป็นนิสิตปีที่ ๔ นั้น พระเดชพระคุณพระพิมลธรรม (อาสภมหาเถระ) ได้เป็นผู้แทน คณะสังคีตการกไทยไปร่วมฉัฎฐสังคายนาที่ประเทศพม่า ท่านได้ให้ข้าพเจ้าติดตามเป็นสังคีตการก ไปด้วย เพราะข้าพเจ้าสอบได้ประโยค ป.ธ.๙ แล้ว และให้ถือเสมือนว่าเป็นเวลาเรียนด้วย ข้าพเจ้าได้ไป พักอยู่ร่วมกับพระไทยที่ตี๊กขมพูที่ปะ กะปะเอ้ พระพม่าส่วนมากพูดภาษาอังกฤษไม่ได้ ท่านพูดแต่ภาษา บาลี ตอนแรก ๆ ข้าพเจ้าก็พูดภาษาบาลีไม่ได้ เพราะอยู่เมืองไทยไม่เคยพูดกันเลย ได้แต่เรียนอย่างเดียว แต่พออยู่ไปสัก ๑ สัปดาห์ก็พอพูดบาลีตอบโต้กับพระพม่าได้ เพราะไวยากรณ์บาลีของเราดีกว่า เพราะไวยากรณ์บาลีของเราแน่นกว่า ข้าพเจ้าอยู่ที่พม่าเกือบ ๒ เดือน เห็นว่าใกล้วันสอบที่มหาจุฬาฯ แล้ว จึงได้ขออนุญาตเดินทางกลับมาสอบ เมื่อมาถึงก็ขอสุมุดเพื่อนไปจดวิชาที่ข้าพเจ้าไม่อยู่ แต่เมื่อถึงเวลา สอบไล่ และเมื่อประกาศผลการสอบออกมา ปรากฏว่าข้าพเจ้าสอบได้ที่ ๑ ทำให้พรรคพวกแปลกใจ ไปตาม ๆ กัน

พ.ศ. ๒๔๙๘ เป็นปีที่มหาจุฬาฯ ได้ประกอบพิธีประสาทปริญญาเป็นครั้งแรก โดยจัดที่ตำหนัก สมเด็จพระสังฆราช วัดมหาธาตุฯ โดยสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตติโสภณมหาเถระ) สังฆนายก เป็นประธานในการประสาทปริญญา และได้เชิญจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี เป็นผู้อุปถัมภ์

พุทธศาสนบัตติรูปแรก คือข้าพเจ้า เพราะจะต้องใช้จ่ายค่ายามปริญญา ค่าพัดปริญญา และค่าไตรจีวร รวมแล้วรูปละ ๓,๐๐๐ บาท **ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม** เป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนบัตติรูปที่ ๒ คือ พระมหาสนั่น กมโล **จอมพลผิน ชุณหะวัณ** เป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนบัตติรูปที่ ๓ คือ พระมหาแสง ธมมรสี **จอมพลเรือหลวงยุทธศาสตร์โกศล** เป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนบัตติรูปที่ ๔ คือ พระมหาบุญมา มหาวิโร **นายสง่า วรรณดิษฐ์** เป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนบัตติรูปที่ ๕ คือ พระมหาเสรี สุกกธมโม และ**นายเลื่อน บัวสุวรรณ** เป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนบัตติรูปที่ ๖ คือ พระมหาสุวิมล สุมนโน

ในขณะที่สมเด็จพระสังฆนายก ได้ประกอบพิธีประสาทปริญญานั้น พระสงฆ์ทั้งหมดที่อยู่ในที่ประชุม นั้น ได้สวดขยันโตจนจบพิธี หลังจากนั้นสมเด็จพระองค์ประธานได้ให้อวาทแก่นิสิตนักเรียนมหาจุฬาฯ และเมื่อสมเด็จพระสังฆนายกได้ประทานโอวาทแล้ว องค์สภานายกได้กล่าวเชิญ **ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม** นายกรัฐมนตรีได้กล่าวปราศรัยถวายในที่ประชุม นั้น เพราะในบรรดานายกรัฐมนตรีที่ผ่านมา ไม่มีใครให้ความสนใจในพระพุทธศาสนาเสมอด้วยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เลย

(โปรดอ่านรายละเอียดเกี่ยวกับโอวาทของสมเด็จพระสังฆนายก ผู้เป็นองค์ประธาน และสัมโมทนียกถาของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในหนังสือ “มหาจุฬาฯในอดีต” ของ ศ.พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ)

ใน พ.ศ. ๒๔๙๘ ทางมหาวิทยาลัยได้เลือก **พระมหาสำเร็จ อานนโท** ป.ธ.๘ วัดเบญจมบพิตร เป็น “ประธานคณะกรรมการนิสิต” ต่อจากข้าพเจ้า และในปีนั้นแหละที่**ท่านเจ้าคุณพระทักษิณวรรณายก** (ต่อมาเป็นพระธรรมวรรณายก) อธิการบดี และเป็นเจ้าคณะสงฆ์ภาค ๘ ได้เดินทางไปดูการคณะสงฆ์ภาค ๘ (ภาคใต้) โดยมี**พระมหาเจริญ จิตวฑฺฒโน** เป็นเลขานุการภาค และได้ให้ข้าพเจ้าเดินทางไปด้วยใช้เวลาเดินทางเกือบ ๒๐ วัน โดยไปทางเรือเดินทะเล ในวันที่ข้าพเจ้ากลับมาถึงกรุงเทพฯ พอข้าพเจ้ามาถึงวัดสระเกศไม่นาน พระมหาสำเร็จก็มาหาข้าพเจ้าที่กุฏิโดยไม่ทราบว่าจะข้าพเจ้าเพิ่งกลับมาที่พระมหาสำเร็จมาพบข้าพเจ้า ท่านระบายความกลุ้มอกกลุ้มใจให้ฟังว่า ปีนี้ท่านจะจัดงานอนุสรณ์มหาจุฬาฯ เช่นปีที่แล้ว ๆ มา อย่างเดียวกับที่ข้าพเจ้าเคยทำมา ๓ ปีแล้ว แต่**ท่านเจ้าคุณพระศรีสุธรรมมุณี** (บุญเลิศ ทตตสุทธิ) เลขธิการมหาจุฬาฯ (ต่อมาได้เป็น พระสุเมธาธิบดี) ได้บอกกับท่านว่า หนังสือที่จะส่งไปถึงผู้หลักผู้ใหญ่ทั้งทางศาสนาและทางบ้านเมือง ต้องส่งร่างไปให้ท่านตรวจก่อน ท่านมหาสำเร็จก็ตอบว่า ที่ท่านมหาจำนงค์ทำมา ๓ ปีแล้ว ไม่เห็นต้องส่งไปให้ตรวจเลย แต่ท่านเลขธิการไม่ยอม ท่านบอกว่า “**ถ้าคุณอยู่ ฉันก็ไป ถ้าฉันอยู่ คุณต้องไป**” เมื่อท่านมหาสำเร็จมาเล่าให้ข้าพเจ้าฟังแล้ว ข้าพเจ้าก็บอกว่า “**ทำต่อไปเถิด**” เพราะเราไม่ได้ทำผิดอะไร เมื่อท่านมหาสำเร็จไม่ยอมออก ท่านเลขธิการก็มีหนังสือกราบเรียนองค์สภานายกขอลาออกจากตำแหน่งเลขธิการ มหาจุฬาฯ โดยมีได้เรียนให้อธิการบดีทราบก่อน

เมื่ออธิการบดีกลับจากการไปตรวจราชการคณะสงฆ์ภาค ๘ แล้ว ก็ไม่มีเลขาธิการสนองงาน และท่านไม่ยอมรับรู้การลาออกของเลขาธิการ ซึ่งดำเนินการลาออกผิดขั้นตอน เมื่อไม่มีเลขาธิการ จะสนองงาน ท่านจึงได้ประกาศตั้งข้าพเจ้าและพระมหาแสง ธมมรสี เป็น “สั่งการเลขาธิการ” เพราะตัวเลขาธิการจริง ๆ นั้น ต้องสภามหาวิทยาลัยเป็นผู้แต่งตั้ง และที่อธิการบดีแต่งตั้ง “สั่งการเลขาธิการ” ถึง ๒ คนนั้น เพราะท่านเห็นว่าข้าพเจ้าเป็นคนใจร้อน ซึ่งต่างกับพระมหาแสงที่เป็นคนใจเย็น จึงได้ตั้งเพื่อถ่วงกันไว้ แต่เมื่อถึงเวลาทำงาน ข้าพเจ้าทำคนเดียว และข้าพเจ้าก็มีสติรู้ว่าตำแหน่งเลขาธิการเป็นตำแหน่งสำคัญ อาจทำให้มหาวิทยาลัยเจริญหรือล่มจมได้

งานชิ้นแรกที่ข้าพเจ้าในฐานะ “สั่งการเลขาธิการ” ดำเนินการนั้น ก็คือ ขณะนั้นเป็นระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ไม่นานนัก ทหารฝ่ายสัมพันธมิตร ได้แก่ ทหารอเมริกัน อังกฤษ ออสเตรเลีย ฯลฯ เข้ามาอยู่ในประเทศไทย โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานครมากเป็นพิเศษ พร้อมกับนำเอา “วัฒนธรรมตะวันตก” เข้ามาเผยแพร่ด้วย ทำให้วัฒนธรรมไทยถูกกระทบกระเทือนมาก จะเห็นได้ว่าเด็กนักเรียนในสมัยนั้นไม่สนใจวิชาศาสนาและศีลธรรม ทำให้สภาพของสังคมไทยในสมัยนั้นเสื่อมทรามในด้านศีลธรรมลงไปมาก ข้าพเจ้าได้ปรึกษากับบุคคลสำคัญและเป็นกำลังสำคัญของมหาจุฬาฯ เป็นอย่างมาก คือ อาจารย์พร รัตนสุวรรณ ซึ่งเคยสอนวิชา “ธรรมประยุกต์” ให้แก่พวกข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้ปรารภว่า เราต้องยอมรับว่านักเรียนในปัจจุบันไม่สนใจวิชาศาสนาและวิชาศีลธรรม ทำให้เด็กไม่มี “ภูมิคุ้มกัน” ในด้านจิตใจที่ดีพอจะต่อต้านวัฒนธรรมตะวันตกได้ ซึ่งปัญหานี้เปรียบเสมือน “ทุกข์” ในอริยสัจ ๔ การที่เราจะแก้ปัญหานี้ ก็ต้องรู้ว่าอะไรเป็น “สมุทัย” ซึ่งเป็นต้นเหตุของทุกข์ คือเขาไม่ทราบว่าอะไรเป็นเหตุให้นักเรียนไม่สนใจวิชาศาสนาและศีลธรรม ถ้าเราไม่สามารถทราบสมมติฐานของปัญหานี้ได้ ก็แก้ปัญหามาไม่ตก ข้าพเจ้าในฐานะสั่งการเลขาธิการ มหาจุฬาฯ จึงได้ติดต่อไปยังโรงเรียนต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ และธนบุรี โดยจะขอเข้าไปสอนวิชาศาสนาและศีลธรรมตามโรงเรียนต่าง ๆ ตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ ตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ จนถึงระดับครู ป.ม. ปรากฏว่าอาจารย์ใหญ่โรงเรียนต่าง ๆ ตอบรับมาประมาณ ๒๐ โรงเรียน รวมทั้งโรงเรียนการเรือนพระนคร (ปัจจุบันคือ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต)

ข้าพเจ้าได้ขอร้องให้พุทธศาสตร์บัณฑิตทั้งหมด เข้าไปสอนวิชาศาสนาและศีลธรรมตามโรงเรียนต่าง ๆ และได้ขอ “อาสาสมัคร” ซึ่งเป็นนิสิตปีที่ ๓-๔ อีกจำนวนหนึ่งไปสอนช่วงเช้า เพราะช่วงบ่ายเราต้องมาปฏิบัติหน้าที่เป็นอาจารย์และนิสิตที่มหาจุฬาฯ โดยเฉพาะข้าพเจ้าได้รับมอบหมายให้เป็นผู้รับผิดชอบไปสอนที่โรงเรียนการเรือนพระนครทุกชั้น ทั้งระดับ ป.ป. และ ป.ม. ถ้าวันไหนไปสอนไม่ได้ข้าพเจ้าก็ขอร้องให้พระมหาเกี่ยว อุปเสโณ ป.ธ.๙ สหายรัก (ซึ่งต่อมาเป็น สมเด็จพระพุฒาจารย์) ไปสอนแทน และได้ร่วมกันทำคำบรรยายให้ทางโรงเรียนโรเนียวแจนนักเรียน (ซึ่งต่อมาได้จัดพิมพ์

เป็นรูปเล่มคือ “วิชาศาสนา”) เราต้องไปสอนตั้งแต่เช้าจนถึง ๑๑.๐๐ น. หลังจากได้ฉันทเพลที่โรงเรียนแล้ว ทางโรงเรียนก็จัดรถมาส่งที่มหาจุฬาฯ วัดมหาธาตุฯ

ข้าพเจ้าได้รับทราบจากลูกสาวของโยมอุปฐากที่เรียนอยู่ที่นั่น เธอบอกว่าวันแรกไม่ได้เข้าเรียนดอก เพราะไม่ชอบฟังเทศน์ แต่ต่อมาก็เข้าเรียนตลอด เพราะเพื่อนบอกว่าท่านไม่ได้มาเทศน์ดอก ท่านมาสอนเช่นเดียวกับอาจารย์ของเรานั้นเอง อยู่มาวันหนึ่ง มีนักเรียน ป.ม. หญิงคนหนึ่ง ขณะข้าพเจ้าฉันทเพลอยู่ เธอก็มาอยู่รับใช้และปรารภว่า “หนูอยากหันมานับถือพุทธศาสนาเสียแล้วสิ ข้าพเจ้าจึงถามว่า “แล้วหนูนับถือศาสนาอะไรเล่า” เธอก็บอกว่านับถือศาสนาคริสต์ นามสกุลของเธอคือ “วังตาล” ซึ่งเป็นผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์ ข้าพเจ้าจึงบอกเธอว่า “หนูไม่ต้องหันมานับถือศาสนาพุทธดอก เดี่ยวคุณพ่อคุณแม่จะเสียใจ แต่หนูสามารถเอาคำสอนในพระพุทธรศาสนาไปใช้ได้โดยไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนศาสนา เช่น ต้องการประสบความสำเร็จในการศึกษาหรือการทำงาน หนูก็เอาหลัก “อิทธิบาท ๔” ไปใช้ได้ หนูต้องการเป็นคนดี ก็เอาหลัก “สัปปุริสธรรม ๗” ไปใช้ได้” ฯลฯ

หลังจากที่เราไปสอนตามโรงเรียนต่าง ๆ เป็นเวลา ๓ ปีแล้ว คือ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๘-๒๕๐๐ เราก็ก็นำมาร่วมกัน “ประเมินผล” ว่าการสอนของเรามีผลมากน้อยเป็นอย่างไร ก็ได้ผลออกมาเป็นอย่างเดียวกันว่า

๑. นักเรียนมีความสนใจวิชาศาสนาและศีลธรรมมากกว่าปกติ
๒. คะแนนวิชาศาสนาและวิชาศีลธรรมสูงกว่าปกติ
๓. ความประพฤติของเด็กนักเรียนดีขึ้นอย่างผิดคาด

โรงเรียนหลัก ๆ ที่เราไปสอน และครูอาจารย์มาร่วมฟังการสอนของเรามากเป็นพิเศษ นอกจากโรงเรียนการเรือนพระนครแล้ว ก็มีโรงเรียนศึกษานารี โรงเรียนสตรีวัดมหาพฤฒาราม โรงเรียนอำนวยการศิลป์ ฯลฯ โดยเฉพาะนักเรียนโรงเรียนอำนวยการศิลป์สมัยนั้นลือชื่อในเรื่องการเป็นนักเลง ใครได้ทราบว่าเป็นนักเรียนอำนวยการศิลป์ พวกเราจะสายหัวไปตาม ๆ กัน แต่เมื่อเราได้ไปอบรมสั่งสอนแล้วปรากฏว่านักเรียนโรงเรียนอำนวยการศิลป์สามารถกลับเนื้อกลับตัวได้ดีมาก เกินความคาดหมาย

เมื่อเราได้ข้อมูลอย่างนี้แล้ว เราก็นำปัญหาต่าง ๆ มาช่วยกันพิจารณาหาทางแก้ไขต่อไป อาจารย์พร รัตนสุวรรณ ซึ่งเป็นที่ปรึกษาของเราได้เสนอว่า เราควรเปิดสอนวิชา “พุทธปรัชญา” ขึ้นที่ตึกโรงเรียนพรพิทยประสูทธิ์ วัดมหาธาตุฯ ในวันอาทิตย์ และเสนอให้มหาจุฬาฯ เปิด “แผนกธรรมวิจัย” ขึ้น และเชิญบรรดาครูอาจารย์และนักเรียนชั้น ม. ๗-๘ ตามโรงเรียนต่าง ๆ มาฟังที่ตึก “ธรรมวิจัย” ซึ่งเวลานั้นเป็นตึกโล่ง ๆ โต๊ะเก้าอี้ก็ไม่มี ในวันเสาร์ข้าพเจ้าจะอบรมนิสิตนักเรียนทุกชั้นทุกแผนกที่หน้าหอสมุดมหาจุฬาฯ และได้ขอร้องนิสิตนักเรียนทุกรูปทุกชั้นให้ช่วยกันขนเฉพาะเก้าอี้ไปไว้ที่ตึกธรรมวิจัย ครั้งแรกนิสิตบางรูปก็ไม่อยากแบกเก้าอี้ลงมา ข้าพเจ้าในฐานะ “สั่งการเลขาธิการ”

จึงเข้าไปยกเก้าอี้เสียเอง พวกลูกศิษย์เห็นเข้า ก็เข้ามาบอกว่า “อาจารย์ไม่ต้องขนดอกครับ เดี่ยวผมจะช่วยกันเอง” ก็เป็นอันว่าเราได้เก้าอี้มา ๔๐๐ ตัว แล้วภารโรงก็ช่วยกันจัดเก้าอี้ให้เป็นแถวเป็นแนว เป็น ๒ ซีก ซีกหนึ่งสำหรับคฤหัสถ์ ซีกหนึ่งสำหรับภิกษุสามเณร อาทิตย์แรกปรากฏว่ามีผู้เข้าฟังประมาณ ๗๐ กว่าท่าน แต่เราก็ไม่ผิดหวังอะไรเพราะเป็นวันเริ่มต้นเท่านั้น

พอวันจันทร์ตอนบ่าย เมื่อข้าพเจ้าให้อิวาทแก่นิสิตนักเรียนที่หน้าหอสมุดแล้ว ก็ขอร้องให้นิสิตนักเรียนขนเก้าอี้จากตึกธรรมวิชัยไปเรียนเอง ซึ่งก็ไม่มีปัญหาอะไร ข้าพเจ้าพยายามให้เจ้าหน้าที่ครูอาจารย์ผลัดเปลี่ยนกันมาให้อิวาทและนำนิสิตนักเรียนสวดมนต์ไหว้พระเสียก่อน แล้วเดินแถวเข้าห้องเรียนอย่างเป็นระเบียบ เจ้าหน้าที่บางรูปมาอุทธรณ์ว่าท่านไม่ถนัดพูด ถนัดแต่ทำงาน ข้าพเจ้าก็ต้องบอกว่า ท่านต้องพยายามหัดพูดเข้าไว้ เช่น ท่านมีหน้าที่อะไร ก็บอกให้นิสิตนักเรียนทราบหน้าที่ของท่าน เช่น ถ้าท่านเป็นเจ้าหน้าที่ห้องสมุด ก็บอกว่า ห้องสมุดมีระเบียบอย่างไร มีหนังสือใหม่ ๆ อะไรเข้ามาบ้าง จะขอยืมไปอ่านได้อย่างไร เป็นต้น ในที่สุดก็ไม่มีปัญหาอะไร

ส่วนในการบรรยาย “พุทธปรัชญา” ที่แผนกธรรมวิชัย ซึ่งคราวแรกมีผู้เข้าฟังประมาณ ๗๐ คน แต่ถึงครั้งที่ ๒-๓ จำนวนผู้ฟังก็เพิ่มขึ้นจนเก้าอี้ ๔๐๐ ที่ไม่พอนั่ง บางคนก็ต้องยืนฟังนอกห้องประชุม ในสมัยนั้นเรายังไม่มีเครื่องปรับอากาศ ใช้พัดลมซึ่งมีอยู่ไม่กี่ตัวพัดแก้อร้อนไปได้บ้าง แต่ก็ต้องเปิดหน้าต่างทุกบาน แต่ก็ปรากฏว่ามีพวกเด็ก ๆ ติดตามพ่อแม่ผู้ปกครองมา ไม่มีอะไรทำก็เล่นกันส่งเสียงเจี๊ยวจ๊าวอยู่ที่สนามหญ้าด้านหน้า (ซึ่งเวลานี้เป็นที่จอดรถยนต์แล้ว) แล้วเราจะแก้ปัญหาได้อย่างไร พวกเราก็ตกลงกันว่า จะเอาเด็กพวกนี้เข้าฟังธรรมะบ้าง โดยขอร้องให้บรรดาภิกษุเจ้าหน้าที่ของมจร.ว่า เมื่อบิณฑบาตได้ขนมอะไรที่เหลือจากฉันแล้ว ให้นำติดมือมาเพื่อแจกเด็ก แล้วก็ให้เด็กเข้าเรียนตามห้องต่าง ๆ นี่เป็นต้นแบบที่ทำให้เกิด “โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์” ขึ้นที่มหาจุฬาฯ นับว่าเป็นโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์แห่งแรกในประเทศไทย และต่อมาเมื่อนิสิตของเราจบการศึกษาแล้ว กลับไปอยู่ต่างจังหวัด บ้านเกิดเมืองนอนของตน จึงได้ช่วยกันตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้นเกือบทุกจังหวัด ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้เข้าถึงจิตใจของประชาชนและเด็กอย่างได้ผลเป็นที่น่ายินดี ทำให้สถานะทางด้านศีลธรรมของประชาชนชาวไทยเราดีขึ้นมาก ซึ่งมีผลทำให้สังคมและประเทศชาติมีความสงบเป็นปรกติสุขอย่างน่าอนุโมทนา

ต่อมาข้าพเจ้าได้สอบชิงทุนมูลนิธิอาเซีย เพื่อศึกษาต่อในสหรัฐอเมริกา แต่ก่อนจะไปศึกษาที่สหรัฐอเมริกาได้นั้น ต้องสอบภาษาอังกฤษที่ AUA ให้ได้เสียก่อน ซึ่งต่อมาเปลี่ยนเป็นสอบโทเฟน อาจารย์คลอสเนอร์ (Klausner) ได้เอาหนังสือหลักสูตรของ AUA มาให้ข้าพเจ้าศึกษาอยู่ชั่วระยะหนึ่ง แล้วก็ไปสอบ AUA ที่วังสราญรมย์ ปรากฏว่า “เกือบผ่าน” มูลนิธิอาเซียเห็นว่าข้าพเจ้าต้องทำงานหนักอยู่ที่ มจร. ไม่ค่อยมีเวลาศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมมากนัก จึงออกทุนให้ไปศึกษาและดูงานพระศาสนาที่

ประเทศศรีลังกา ตอนแรกก็ไปพักอยู่ที่โรงเรียนฝึกหัดครูของพระ แทนที่ข้าพเจ้าจะได้ความรู้เพิ่มเติม กลับต้องไปช่วยสอนให้แก่พระลังกาเสียอีก ข้าพเจ้าจึงขอให้มูลนิธิอาเซียไปติดต่อขอที่อยู่ใหม่ ทางมูลนิธิฯ จึงได้ไปติดต่อกับท่านนารทะมหาเถระ แห่งวัดวชิรารามยะ เพราะท่านนารทะมหาเถระเป็นพระผู้มีความรู้ความสามารถสูงยิ่ง ได้เคยเดินทางไปประกาศพระพุทธศาสนาทั่วโลกมาแล้ว

เมื่อข้าพเจ้าไปอยู่กับท่านนารทะมหาเถระ ท่านก็ให้ข้าพเจ้าเขียนบทความเป็นภาษาอังกฤษเกี่ยวกับธรรมะต่าง ๆ ที่กุฎิของท่านมีหนังสือภาษาอังกฤษเกี่ยวกับศาสนาปรัชญามากมาย นับว่าเป็นห้องสมุดที่ใหญ่โตมาก ข้าพเจ้าได้ขอยืมหนังสือเกี่ยวกับศาสนาและปรัชญามาอ่านหลายเล่มด้วยกัน ทำให้มีความรู้ภาษาอังกฤษอย่างแตกฉานยิ่งกว่าตอนที่อยู่เมืองไทยมาก เพราะตอนที่อยู่ในเมืองไทยนั้น ข้าพเจ้าไม่มีโอกาสอ่านตำราทางศาสนาและปรัชญาที่เป็นภาษาอังกฤษเลย เมื่ออยู่ที่ลังกา ๕ เดือน ข้าพเจ้าก็ได้รับทุนจากมูลนิธิอาเซียให้เดินทางไปดูการพระพุทธศาสนาทั่วทั้งเกาะ โดยเช่ารถแท็กซี่ไปกับพระลังการูปหนึ่ง ชื่อ วินิตะ และพระไทยอีกรูปหนึ่ง หลังจากนั้นท่านอาจารย์นารทะมหาเถระได้รับอาราธนาให้ไปประกาศพระพุทธศาสนาทั่วประเทศอินโดนีเซีย ท่านก็ชวนข้าพเจ้าไปด้วย โดยแจ้งให้มูลนิธิอาเซียออกทุนในการเดินทางให้ ข้าพเจ้าไปอยู่ที่อินโดนีเซียเดือนเศษ ได้ติดตามท่านอาจารย์นารทะมหาเถระไปประกาศพระพุทธศาสนาตามเมืองต่าง ๆ ของอินโดนีเซียจนถึงเกาะบาหลี ทำให้ข้าพเจ้ามีประสบการณ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามากขึ้น เมื่อไปอยู่ลังกาและอินโดนีเซียเป็นเวลา ๖ เดือนเศษแล้ว ข้าพเจ้าก็เดินทางกลับประเทศไทยเพื่อที่จะได้เดินทางไปศึกษาต่อในสหรัฐอเมริกา

ในการเดินทางไปศึกษาต่อที่สหรัฐอเมริกา นั้น ข้าพเจ้าเริ่มออกเดินทางเมื่อวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ โดยต้องแวะที่ฮ่องกงแล้วต่อไปที่โตเกียว เกาะเวค (Wake) ในมหาสมุทรแปซิฟิก จากนั้นก็ไปเกาะฮาวาย-โฮโนลูลู และจากฮาวายก็บินตรงไปซานฟรานซิสโก มลรัฐแคลิฟอร์เนีย จากนั้นก็มุ่งตรงไปกรุงวอชิงตัน จากวอชิงตันก็บินต่อไปยังนิวยอร์ก มลรัฐคอนเนกติกัต ซึ่งเป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยเยล (Yale) รวมระยะทางจากกรุงเทพฯ ถึงนิวยอร์กถึง ๑๑,๑๕๑ ไมล์

ที่สนามบินนิวยอร์กนี้ ข้าพเจ้าได้พบกับ ดร.ยอร์ช พี. สปริงเกอร์ (George P. Springer) ผู้อำนวยการฝ่ายรับสมัครนักศึกษาชั้นปริญญาโท-เอกซึ่งไปรอรับอยู่แล้ว จากนั้น ดร.สปริงเกอร์ ก็ขับรถพาข้าพเจ้าไปยังมหาวิทยาลัยเยล ข้าพเจ้าไปพบกับนักเรียนไทยคนหนึ่งชื่อ ชวาล ชวณิชย์ ซึ่งกำลังทำปริญญาเอกด้านรัฐศาสตร์อยู่ กับพระเวียตนามชื่อ กวางเหลียน รอรับอยู่ ทางมหาวิทยาลัยได้จัดให้ข้าพเจ้าได้พักที่ห้องเลขที่ ๒๘๓๓ Hall of Graduate Studies บนชั้นที่ ๖ อย่างเป็นทางการสำหรับ ดร.สปริงเกอร์นั้นเป็นผู้มีอัธยาศัยดีมาก คุยสนุกแบบไทย ๆ เราเหมือนกัน

วันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ คุณชวาลได้มารับไปฉันเพลที่บ้านของคุณไพศาล กุมาลย์วิสัย และคุณสมพิศ ภาณุวัฒน์ ซึ่งกำลังศึกษาอยู่ที่เยลเช่นกัน เมื่อฉันเพลเสร็จแล้ว คุณจำนง กุมาลย์วิสัย

พี่ชายของคุณไพศาลก็ขับรถมาส่งถึงที่พัก และได้ทราบจากพระเวียตนามว่า ศาสตราจารย์เค. เพลเซอร์ (Prof. K. Pelzer) หัวหน้าแผนก South East Asia Studies ได้โทรศัพท์นัดให้ไปพบที่สำนักงานเวลา ๑๔ : ๐๐ น. เมื่อเราไปพบท่านตามกำหนด รู้สึกว่าท่านเป็นคนมีอัธยาศัยดีมาก โดยถามถึงความสะดวกสบายต่าง ๆ ว่าเป็นอย่างไรบ้าง ถ้าต้องการอะไรให้บอกท่าน ข้าพเจ้าก็บอกว่าทุกอย่างเรียบร้อยดี ขณะนี้มีอยู่อย่างเดียวที่ต้องการคือ ขอโอกาสให้ได้ใช้ห้องสมุดของมหาวิทยาลัย จากนั้นท่านก็พาไปห้องสมุดทันที

ห้องสมุดของเขลันนับว่าเป็นห้องสมุดที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก เพราะตั้งมา ๒๐๐ กว่าปีแล้ว มีหนังสือประมาณ ๕ ล้านเล่มเศษ ศาสตราจารย์เพลเซอร์ได้พาข้าพเจ้าไปขอบัตรและแนะนำวิธีใช้บัตรให้ ข้าพเจ้าคิดว่าจะต้องหาโอกาสไปยืมหนังสือเร็ว ๆ นี้ เพราะไหน ๆ ก็ตกอยู่ในมหาสมุทรแห่งวิทยาการแล้ว ก็พยายามกอบโกยหาความรู้ให้ได้มากที่สุด แม้จะอยู่ในประเภท “โลก” หรือ “ค้นหา” ก็ตามที แต่การโลกในความรู้นั้น ไม่ขัดต่อผลประโยชน์ของใครมิใช่หรือ? ในโลกนี้ ทุกสิ่งทุกอย่างมักมีปุโสเมถือกระบองคัมครองหวงแหนทั้งนั้น มีแต่ความรู้เท่านั้นที่ยังพอมีโอกาสกอบโกยได้ตามความพอใจ

วันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ เป็นวัน “เข้าพรรษา” พอดี ก็อาจมีผู้สงสัยว่าข้าพเจ้าจะทำอย่างไร ตามปกติเราอยู่ในเมืองไทย เราจะอธิษฐานพรรษาว่า “อิมสมิ วิหารอ อิมิ เตมาลี วสุลี อูเปมิ” แปลว่า “ข้าพเจ้าขอจำพรรษา ๓ เดือน ในวัดนี้” เมื่อข้าพเจ้าไปอยู่ที่มหาวิทยาลัยเขล ข้าพเจ้าก็ต้องเปลี่ยนคำอธิษฐานพรรษาเป็น “อิมสมิ มหาวิทยาลัยเขล อิมิ เตมาลี วสุลี อูเปมิ” แปลว่า “ข้าพเจ้าขอจำพรรษา ๓ เดือน ในมหาวิทยาลัยนี้” ที่ข้าพเจ้าไม่ใช่ “อิมสมิ ฐานะ” ก็เพราะว่า ข้าพเจ้าอาจย้ายห้องพักเมื่อใดก็ได้ ขอให้อยู่ในมหาวิทยาลัยเขลก็แล้วกัน

นักเรียนในแผนก “โอเรียนเตชั่น คอร์ส” มีประมาณ ๖๐ คน จะต้องไปลงทะเบียนทั้งหมด ส่วนมากเป็นผู้ชาย มีผู้หญิงประมาณ ๑๐ คน นักเรียนเหล่านี้มาจาก อิหร่าน ฟินแลนด์ ฮอติ ลิเบีย ปากีสถาน โมร็อกโก กรีซ อินเดีย สเปน เม็กซิโก บราซิล เตอร์กี ลังกา ญี่ปุ่น อินโดนีเซีย ปารากวัย ยูกันดา ฆานา ไนจีเรีย ซาซิบาร์ กัมพูชา อาร์เจนตินา นิการากัว เนบอล ซิลี โปแลนด์ ไทย และอเมริกา สำหรับจากประเทศไทย มีข้าพเจ้าคนเดียว

วันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ นับเป็นวันแรกที่เราได้เข้าเรียนกัน ที่จะเรียนก็ต้องทดสอบความรู้เดิมในด้านภาษาอังกฤษเสียก่อน ครั้งแรกสอบเกี่ยวกับไวยากรณ์มี ๑๕๐ ข้อ เขาให้เวลา ๑ ชั่วโมง ๑๕ นาที ข้าพเจ้ารู้สึกว่าไม่ยากนัก คงเป็นเพราะการเรียนไวยากรณ์ในประเทศไทยนั้น มีหลักฐานมั่นคงดีพอสมควร ข้าพเจ้าใช้เวลาทำเพียง ๔๕ นาที ก็เสร็จ ชุดที่ ๒ เป็นการสอบฟังเสียงภาษาอังกฤษที่ค่อนข้างยากหน่อยเพราะข้าพเจ้าไม่ชินหูกับการพูด และเขาให้แต่งเรื่อง “สิ่งที่ประทับใจที่สุดที่ได้รับในอเมริกา” ให้เวลา ๑๐ นาที ต้องรีบเขียนให้ได้มากที่สุด และรัดกุมที่สุด

วันที่ ๓๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ เป็นวันที่สอบภาษาอังกฤษทั้งวิชา Reading และ Oral Test เมื่อสอบวิชาภาษาอังกฤษ ๒ วิชาเสร็จแล้ว ก็ต้องเรียนต่ออีก ๒ ชั่วโมงตามระเบียบ จนเวลา ๑๘:๐๐ น. จึงได้ทำพิธีแจก Certificate ให้แก่นักเรียนทุกคนที่มาเข้าเรียนในแผนก Orientation Course โดย ดร.สปริงเกอร์ ผู้อำนวยการเป็นผู้แจกให้ทุกคนตามลำดับชื่อ ปรากฏว่ามีผู้สอบได้ทุกวิชาเพียง ๒๗ คน เท่านั้น ตกไปกว่า ๓๐ คน นับว่าข้าพเจ้าโชคดีมากที่สามารถสอบผ่านคอร์สนี้ไปได้ด้วยดี ทำให้เห็นว่าปริญญา พร.บ.จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีค่าไม่น้อยเลย เพราะผู้ที่สอบตกบางคนได้ M.A. มาแล้วก็มี คราวนี้ข้าพเจ้าถือว่าเป็นการ “ประเดิมชัย” ในการศึกษาที่เยลเป็นครั้งแรก

ต่อมา วันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๒ ก็ต้องไปลงทะเบียนเป็นนักศึกษาระดับปริญญาโท ซึ่งเขากำหนดให้เรียนเป็นเครดิต ๘ คอร์ส หรือรายวิชาด้วยกัน ซึ่งข้าพเจ้าก็เลือกเรียนเฉพาะปรัชญา ตะวันตกและตะวันออก รวม ๘ รายวิชา แต่เมื่อเข้าเรียนปรากฏว่า Graduate School เข้าเปิดสอนวิชาเกี่ยวกับเอเชียอาคเนย์ (South East Asia Studies) ด้วย ข้าพเจ้าเห็นว่าไทยเราเป็นประเทศหนึ่งในเอเชียอาคเนย์ จึงสมัครเรียนเกี่ยวกับอาคเนย์ศึกษาด้วย รวมทั้งหมดเป็น ๒๒ คอร์สหรือรายวิชา ซึ่งกำหนดให้จบภายใน ๒ ปี รวมทั้งต้องสอบภาษาเยอรมันหรือภาษาฝรั่งเศสให้ได้อีก ๑ ภาษาด้วย จึงจะถือว่าจบปริญญาโทได้

ในบรรดารายวิชาต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าสมัครเรียนเอาเครดิตนั้น วิชาที่ต้องเรียนหนักมากที่สุดก็คือ วิชาปรัชญา เพราะนอกจากต้องเขียนรายงาน (Report) และภาคินพนธ์ (Term Paper) แล้ว บางทีก็ต้องไปบรรยายหน้าชั้นในวิชาที่เราเรียน เพราะปรากฏว่านักศึกษาบางมหาวิทยาลัยไปให้ผู้อื่นเขียนภาคินพนธ์ให้ก็มี โดยเฉพาะวิชาปรัชญาที่ศาสตราจารย์พอล มุส (Prof. Paul Mus) เป็นผู้สอนนั้น จะต้องไปบรรยายหน้าชั้นเพื่อให้อาจารย์และนักศึกษาถามอีกประมาณ ๑ ชั่วโมงด้วย ซึ่งวิชาเหล่านี้ ข้าพเจ้ามักได้ Horner (คือ A+) แต่ถ้าเป็นวิชาที่เรียนแบบ Audit คือ ไม่เอาคะแนนนั้น ไม่ต้องทำภาคินพนธ์ก็ได้ แต่ก็ไม่เสมอไป เพราะข้าพเจ้าเรียนปรัชญาของศาสตราจารย์พอล มุส ถึง ๒ รายวิชา แต่เรียนเอา Credit เพียงวิชาเดียว อีกวิชาหนึ่งเป็น Audit ซึ่งไม่ต้องเอาคะแนน ถึงกระนั้นศาสตราจารย์พอล มุส ก็ให้ข้าพเจ้าไปบรรยายหน้าชั้นทั้ง ๒ รายวิชา สำหรับวิชาที่ข้าพเจ้าเรียนแบบ Audit ไม่เอาคะแนนนั้น อาจารย์ก็ให้ไปบรรยายหน้าชั้นด้วย และเมื่อบรรยายเสร็จแล้ว ท่านก็มาบอกกับข้าพเจ้าว่า “เสียใจ” ที่ไม่มีคะแนนให้เพราะเป็นวิชา Audit ข้าพเจ้าบอกว่าไม่เป็นไร เพราะข้าพเจ้าได้ Horner ในวิชาของศาสตราจารย์ราห์เดอร์ (Prof. Rahder) แล้ว เพราะที่เยลนั้นแม้จะจบ M.A. แล้ว แต่ไม่มีวิชาใดได้ Horner เลย ก็ไม่มีสิทธิเรียนระดับปริญญาเอก เพราะคะแนนรายวิชาต่าง ๆ ที่เยลนั้นมี ๓ ระดับ คือ Horner (= A+) High Pass (= B+ ถึง A-) และ Pass (= C+ ถึง B-) ถ้าต่ำกว่านั้นก็ไม่มีคะแนน ถือว่า “ไม่ผ่าน”

ข้าพเจ้าสมัครเรียนทั้งแผนกปรัชญาและเอเชียอาคเนย์ศึกษารวม ๒๒ รายวิชาซึ่งทางมหาวิทยาลัยกำหนดให้จบภายใน ๒ ปี แต่ข้าพเจ้าสามารถเรียนจบภายในปีครึ่ง แคมภาษาเยอรมันและฝรั่งเศส เขาบังคับระดับปริญญาโท ๑ ภาษา แต่ข้าพเจ้าเรียนทั้ง ๒ ภาษา และสอบครั้งเดียว “ผ่าน” ซึ่งไม่มีปัญหาอะไร เรื่องภาษาเยอรมันและภาษาฝรั่งเศสซึ่งเป็นภาษาบังคับนั้น เป็นเรื่องสำคัญมาก นักศึกษาไทยที่ไปทำปริญญาเอกด้านป่าไม้ก่อนข้าพเจ้า ก็สอบ “ไม่ผ่าน” และปรากฏว่าเธอสอบภาษาเยอรมันอยู่ถึง ๕ ปี ก็ “ไม่ผ่าน” ทางเมืองไทยถึงกับต้องเรียกตัวกลับโดยไม่จบปริญญาเอก นับว่าน่าสงสารอย่างยิ่ง เพราะเธอผู้นั้นเป็นคนดี ไม่ดื่มสุรารายาเมา หรือสูบบุหรี่ แต่เพราะเหตุที่เคยเรียนมาแต่ด้านวิทยาศาสตร์ ด้านภาษาจึงไม่แตกฉานพอ

ขณะที่ข้าพเจ้าศึกษาที่เยอรมัน ก็ได้รับเชิญให้ไปพูดในสถานที่ต่าง ๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย อย่างเช่น สมาคมเลขานุการนิแห่งคอนเนกติกัต ไปบรรยายธรรมที่ศูนย์นานาชาติ มหาวิทยาลัยอินเดียนา โดยเฉพาะเรื่อง “กฎแห่งกรรม” ในพระพุทธศาสนาที่สอนว่า “ทำดี ได้ดี ทำชั่ว ได้ชั่ว” แต่เพราะมีคนเป็นจำนวนมากสงสัยว่า “ทำดีได้ดี มีที่ไหน ทำชั่วได้ดีมีถมไป” ข้าพเจ้าก็ต้องไปอธิบายกฎแห่งกรรมอย่างละเอียดว่า “ทำไมบางครั้งที่ทำดี จึงไม่ได้ดี แต่ทำชั่ว บางทีกลับได้ดีก็มี” เรื่องหลักคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นเป็นเรื่องที่ละเอียดลึกซึ้งมาก

หลังจากที่จบการศึกษาระดับปริญญาโทแล้ว ข้าพเจ้าก็ติดต่อกับมูลนิธิอาเซีย เพื่อขอไปดูงานการศึกษาและระบบบริหารมหาวิทยาลัยแบบต่าง ๆ ในสหรัฐอเมริกา คือ มหาวิทยาลัยเอกชน (Private University) เช่น มหาวิทยาลัยเยล มหาวิทยาลัยของรัฐ (State University) เช่น มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย มหาวิทยาลัยของเทศบาล เช่น มหาวิทยาลัยนิวยอร์ก มหาวิทยาลัยของศาสนาคริสต์ ได้แก่ มหาวิทยาลัยยอร์จทาวน์ (George Town University) มหาวิทยาลัยฟอร์ดแฮม (Fordham University) ของคริสต์ และมหาวิทยาลัยฮอวาร์ด (Harvard University) ของพวกนิโกรโดยเฉพาะ ต่อจากนั้นก็ขอให้มูลนิธิอาเซียติดต่อไปยังมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในยุโรป เช่น ที่อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน สวิตเซอร์แลนด์ รวมทั้งมหาวิทยาลัยในเอเชีย คือ ที่มหาวิทยาลัยบอมเบย์ ในอินเดีย และมหาวิทยาลัยอย่างกึ่งในพม่าด้วย ทั้งนี้เพื่อนำมาปรับปรุงมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้เป็นมหาวิทยาลัยที่ทันสมัยที่สุดในโลกแห่งหนึ่ง ทางมูลนิธิอาเซียก็จัดให้ตามที่ข้าพเจ้าขอร้องไปทุกประการ และนี่เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยแห่งเดียวในประเทศไทยที่มีสถาบันการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยทั้งในยุโรปและเอเชียขอเป็น “สถาบันสมทบ” โดยการนำเอาหลักสูตรของมหาจุฬาฯ ไปบังคับใช้ นี่คือนี่ที่ข้าพเจ้าภาคภูมิใจในชีวิต ในฐานะเป็นศิษย์เก่ามหาจุฬาฯ ที่แม้มหาวิทยาลัยอื่น ๆ ในประเทศไทยก็ทำไม่ได้ ทั้งนี้ เพราะเรามีศิษย์มจร. ทั้งเก่าและใหม่ล้วนมีส่วนสำคัญที่ทำให้มหาจุฬาฯ มีเกียรติมีชื่อเสียงไปทั่วโลก แม้แต่องค์กรสหประชาชาติยังมอบ

ให้มหาวิทยาลัยเป็นประธานในการจัดงาน “วิสาขบูชาโลก” อยู่ตลอดมาจนถึงทุกวันนี้ และในปัจจุบัน มหาวิทยาลัย ก็ยังมีนักศึกษานานาชาติจากประเทศต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ มาสมัครเรียนในระดับปริญญาตรี-เอก ในปัจจุบัน

จันทน์ ทองประเสริฐ

๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๓

เวลา ๒๐:๓๐ น.